

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.3.46>

PRZESTRZEGANIE PRAWA DO WOLNOŚCI I INTEGRALNOŚCI OSOBISTEJ W DZIAŁALNOŚCI POLICJI NARODOWEJ UKRAINY

Olena Razdolska

*aspirant Katedry Prawa Policyjnego,
Narodowa Akademia Spraw Wewnętrznych (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0009-0005-2065-7151

razdolskaya@ukr.net

Adnotacja. W artykule dokonano analizy specyfiki przestrzegania prawa do wolności i integralności osobistej w działalności Policji Narodowej Ukrainy, uzasadniono stanowisko o znaczeniu zapewnienia zgodności z podstawową instytucją systemu prawnego działań organów ścigania przez pryzmat tych przepisów ustawodawstwa Ukrainy, które regulują ściśle przestrzeganie przez organy egzekwowania prawa zasad i zasad państwowości prawnej. Należy zauważyć, że naruszenie prawa do wolności i integralności osobistej wyraźnie graniczy z odpowiednią konstrukcją prawa karnego ścigania za wzięcie zakładników, nielegalne pozbawienie wolności lub uprowadzenie osoby, co z kolei nakłada dodatkowy piętno odpowiedzialności na wszystkie osoby, nawet zgodnie z prawem, stycznie do jego czasowego ograniczenia. Perspektywa dalszych badań naukowych polega na ustaleniu podstawowych i najbardziej systematycznie ograniczanych praw i wolności człowieka i obywatela przy zapewnieniu realizacji prawa do pokojowych zgromadzeń.

Słowa kluczowe: prawa człowieka, ochrona prawna, odpowiedzialność, wykroczenia administracyjne, przestrzeganie praw.

OBSERVANCE OF THE RIGHT TO LIBERTY AND SECURITY OF PERSON IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Olena Razdolska

*PhD student of the Department of Police Law,
National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0009-0005-2065-7151

razdolskaya@ukr.net

Abstract. The article analyzes the features of respect for the right to freedom and personal integrity in the activities of the National Police of Ukraine, substantiates the position on the importance of ensuring compliance with the basic institution of the legal system for law enforcement activities through the prism of those provisions of the legislation of Ukraine that regulate the strict observance by law enforcement agencies of the principles and principles of legal statehood. It should be noted that the violation of the right to freedom and personal integrity clearly borders on the corresponding criminal legal structure of holding accountable for hostage-taking, unlawful deprivation of liberty or kidnapping of a person, which imposes an additional imprint of responsibility on all persons, which is even legal, involved in its temporary limitation. The prospect of further scientific research is to establish the basic and most systematically limited rights and freedoms of man and citizen while ensuring the implementation of the right to peaceful assembly.

Key words. The human rights, the legal protection, the responsibility, the administrative offenses, the observance of rights.

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ І ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Олена Раздольська

*аспірант кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0009-0005-2065-7151

razdolskaya@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано особливості дотримання права на свободу й особисту недоторканність у діяльності Національної поліції України, обґрунтовано позицію про важливість забезпечення дотримання базового інституту правничої системи до правоохоронної діяльності крізь призму тих положень законодавства України, що регламентують неухильність дотримання органами правопорядку засад і принципів правової державності. Слід зазначити, що порушення права на свободу та особисту недоторканність чітко межує з відповідною кримінально-правовою конструкцією притягнення до відповідальності за захоплення в заручники, чи незаконне позбавлення волі, чи викрадення особи, що зі свого боку накладає додатковий відбиток відповідальності на всіх осіб, що навіть правомірно, дотичні до його тимчасового обмеження. Перспектива подальших наукових пошуків полягає в установленні основних і найбільш системно обмежуваних прав та свобод людини і громадянина під час забезпечення реалізації права на мирні зібрання.

Ключові слова: права людини, правова охорона, відповідальність, адміністративні правопорушення, дотримання прав.

Вступ. Права і свободи людини і громадянина в Україні визначають зміст і спрямованість державної політики, гарантують успішність та прогрес у питаннях розбудови правової державності, безпосередньо впливають на становлення та укріплення основних демократичних процесів в Україні як державі європейського зразка.

Розглядаючи забезпечення права на свободу та особисту недоторканність як засаду кримінального провадження, до її структури можемо віднести такі елементи: фізична недоторканність – передбачає захист від насильства, небезпечного для життя і здоров'я, та насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я, охорону статевої свободи; моральна недоторканність – захист честі та гідності особистості; психічна недоторканність – захист нормального перебігу психічних процесів; індивідуальна свобода – захист права на свій розсуд визначати місце перебування, свободу пересування, право на відсутність спостереження або охорони; загальна свобода дій – захист дій, не охоплених формалізованим правом; особиста безпека – забезпечення відсутності загрози завдання шкоди (Бучківська, 2013: 154). Відповідно всі зазначені складові елементи відповідного явища, на нашу думку, можуть бути застосовані також і в контексті поліцейської діяльності та дотримання поліцією принципу прав і свобод людини у своїй діяльності, оскільки саме кримінально-правовий зміст відповідного виміру права є найбільш широким і таким, що поглинає суто поліцейський і адміністративно-правовий.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини у сфері забезпечення функціонування принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності поліції.

Метою статті є аналіз проблемних питань забезпечення функціонування принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності поліції.

Основна частина. Обрання Україною та суспільством курсу на євроінтеграцію і впровадження загально-визнаних стандартів прав людини зумовили активізацію різних державотворчих і суспільних процесів щодо дотримання прав та основоположних свобод людини й контролю за діяльністю окремих органів державної влади (зокрема виконавчої). В умовах політичної, соціальної та економічної кризи це питання стоїть гостро і є невідкладним, а досягти поставленої мети у цих умовах – завдання нелегке. Для того щоб відповідні положення були успішними, першочерговою є реалізація конституційних змін, спрямованих на вдосконалення нормативно-правових основ функціонування механізму держави. Наступним кроком має стати оптимізація організаційного забезпечення функціонування апарату держави, адже однією з перепон у розбудові демократичної та правової держави в Україні є відверто низький рівень професіоналізму службових осіб, які виконують функції держави (Єфремова, 2021: 12). Вважаємо, що цілком логічним і релевантним є необхідність визначення чіткого законодавчого механізму застосування тих чи інших правових можливостей поліцією щодо припинення та забезпечення здійснення адміністративного чи кримінального провадження відносно осіб, які вчинили високою мірою небезпечні правопорушення та за обставин, у яких прямо передбачено не лише можливість, а й необхідність застосування такого виду впливу, як тимчасове обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Законодавство України по різному варіює форми та способи (методи) застосування такого повноваження, оскільки саме воно є одним із найбільш небезпечний і межує з кримінальною протиправністю діяння, вчиненого службовою особою за особливих, власне, службових обставин.

М.В. Гузела зазначає, що всебічне зміцнення законності й правопорядку неможливе без належного забезпечення прав та свобод людини через реально діючі державні та процесуальні механізми їх реалізації охорони та захисту. Автор культивує, що базовими складовими змісту й мети діяльності держави є власне права і свободи людини і їх гарантії тощо (Гузела, 2020: 239). Відповідно, в цьому контексті якнайкраще відображається сутність принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина, оскільки в обставинах наявності категорії свободи та особистої недоторканності, релевантною реакцією відповідного громадянина, а також спеціалізованих правоохоронних органів України є притягнення до кримінальної відповідальності не лише відповідного поліцейського, а й проведення службового розслідування відносно його керівництва, за умови що факт і обставини недотримання (порушення) принципу прав і свобод людини і громадянина буде доведений і встановлений у визначеному законодавством України спосіб.

У межах дослідження про дотримання права на свободу та особисту недоторканність під час застосування заходів кримінального процесуального примусу М.В. Гузела звертається до тлумачення даного поняття і наводить власну інтерпретацію із охопленням усіх складових інституту. Науковець зазначає, що під кримінальним процесуальним примусом розуміється сукупність заходів примусового впливу держави в особі уповноважених органів, які покликані забезпечити виконання обов'язків учасниками кримінального процесу та вирішення завдань кримінального правосуддя, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод людини в межах досудового розслідування, судового провадження та процесуальних дій, що зумовлено вчиненням суспільно небезпечного діяння, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (Гузела, 2020: 239–241). При цьому слід зауважити низку важливих факторів. Так, порушення права на свободу може бути допущене у визначених законодавством України випадках і конкретно вказаними особами, оскільки це прямо передбачено законодавством у широкому розумінні й у даному випадку, важливим є вказівка на наявність не лише норм кримінального процесуального права в даній конструкції, Кодекс України про адміністративні правопорушення та Закон України «Про Національну поліцію», також містить відповідні положення.

Наступним фактором і чинником є те, що тимчасовість обмеження права на свободу та особисту недоторканність поліцейським визначається мірою та змістом провини відповідної особи, проте законні межі такого

обмеження, релевантно встановлюються Конституцією України в розмірі 72 годин, що власне й слугує першою підвалиною забезпечення принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина в даному контексті. Крім цього належить зауважити, що Закон України «Про Національну поліцію» також пронизаний положеннями щодо неприпустимості безпідставного обмеження права на свободу і особисту недоторканість громадян під час здійснення поліцейських функцій і завдань, що в свою чергу дозволяють громадянам, почуватися в безпеці, під захистом нормативно-правових актів.

Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності та в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мету застосування таких заходів досягнуто або немає необхідності подальшого їх застосування. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних кримінальних правопорушень, вчинених поліцейськими. У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками (Єфремова, 2021: 14). Відповідно, авторка із посиланням на норми законодавства України загалом і Закону України «Про Національну поліцію» чітко інтерпретує позицію про те, що умов тимчасового обмеження права на свободу та особисту недоторканість поліцейським може бути лише декілька й у загальному розумінні вони відносяться до двох категорій – провадження в справі про адміністративне правопорушення (тобто процес притягнення до адміністративної відповідальності), а також здійснення досудового розслідування кримінального провадження.

Водночас слухним є зауваження того, що Кримінальний процесуальний кодекс України визначає випадки та підстави коли особі може бути законно тимчасово обмежено права на свободу та особисту недоторканість цивільною особою, якщо остання вчиняла кримінальне правопорушення, такий вид обмеження називають «законне затримання цивільною особою», й уданому випадку досить виразним є контекст неможливості дотримання принципу забезпечення прав і свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності, оскільки окрема процедура (затримання), що відноситься до даного процесу реалізована цивільною особою, на котру розповсюджується правило «можна все, що не заборонено» й, на нашу думку, такий контекст досить суттєво й негативно впливає на захист прав і свобод людини і громадянина, хоча ситуативно й фрагментарно саме такі інструменти допомагають поліпшити правопорядок у суспільстві.

Будь-який різновид затримання особи певним чином обмежує право на свободу та особисту недоторканість, яке є конституційним, основоположним і охороняється міжнародним правом. Право на свободу та особисту недоторканість досить глибока і широка філософсько-правова категорія, про що свідчать численні дослідження українських та зарубіжних науковців, до праць яких ми неодноразово звертаємося в рамках даного дослідження, а також напрацювання правової спільноти, зокрема законодавця. О.П. Кучинська також досліджує дане право, однак пропонує сформулювати концептуальне розуміння дотримання права на свободу та особисту недоторканість в кримінальному провадженні. Дослідниця пропонує новий концептуальний підхід до розуміння правового змісту принципу забезпечення права на свободу та особисту недоторканість, зазначаючи, що воно «...є широким правовим положенням відповідно до якого учасники кримінального провадження незалежно від правового статусу, повинні мати реальну можливість вільного вибору форм поведінки в межах чинного законодавства, бути захищеними від будь-яких свавільних обмежень індивідуальної свободи, фізичної та психічної недоторканості...», тобто ключових складових права на свободу та особисту недоторканість (Кучинська, 2013: 11). На нашу думку, як самостійний принцип, забезпечення дотримання прав на свободу та особисту недоторканість застосовується в конституційно-правовому та адміністративно-правовому вимірі, в той час як окремі особливості функціонування правоохорони органів і загальної концептуальні підходи до цієї діяльності хоч і вміщують в себе базові елементи та категорії даної конструкції та все ж містять здебільшого обмежувальні та запобіжні елементи, що вможливають функціонування державного апарату крізь призму людиноцентризму та забезпечення сталості демократії та правової державності в країні.

Висновки. У статті проаналізовано особливості дотримання права на свободу і особисту недоторканість у діяльності Національної поліції України, обґрунтовано позицію про важливість забезпечення дотримання базового інституту правничої системи до правоохоронної діяльності крізь призму зокрема й тих положень законодавства України, що регламентують неухильність дотримання органами правопорядку засад і принципів правової державності.

Саме дотримання права на свободу і особисту недоторканість у діяльності Національної поліції України як одна з основних форм забезпечення принципу прав та свобод людини і громадянина є найбільш важливою та широко значною, оскільки перетинається з декількома галузями поліцейської діяльності та перебуває

на роздоріжжі різних галузей права, як-то адміністративного та кримінального процесуального. Відповідно слід зазначити, що порушення права на свободу та особисту недоторканність чітко межує з відповідною кримінально-правовою конструкцією притягнення до відповідальності за захоплення в заручники чи то незаконне позбавлення волі чи викрадення особи, що зі свого боку накладає додатковий відбиток відповідальності на всіх осіб, що навіть правомірно, з дозволу та на виконання функцій держави й інтересів суспільства дотичні до його тимчасового обмеження.

Саме в цьому контексті, на нашу думку, не досить логічним є використання термінології про «порушення» права, а більш влучним і юридично правильним буде застосування термінології щодо його «законного тимчасового обмеження», що безпосередньо надає відсилання до норм законодавства України, котрі спрямовані чітко на убезпечення суспільства від протиправних діянь і проявів за обставин, коли суспільна небезпечність того чи іншого громадянина переважає межі дозволеного й прямо посягає на безпеку окремих громадян і правопорядок у суспільстві загалом.

Перспектива подальших наукових пошуків полягає в установленні основних і найбільш системно обмежуваних прав та свобод людини і громадянина під час забезпечення реалізації права на мирні зібрання.

Список використаних джерел:

1. Бучківська Л.В. Обмеження свободи особи та її недоторканності під час кримінального провадження: новий кримінально-процесуальний закон з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 153–158.
2. Гузела М. Проблема затримання як заходу кримінального процесуального примусу: забезпечення прав затриманого в світлі ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. №4 (28). С. 238–245. DOI: 10.23939/law2020.28.238.
3. Єфремова І.О. Дотримання прав і свобод людини як один із головних принципів діяльності Національної поліції України. *Проблеми сучасної поліцейстики* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 12–15. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bda4ada7-495f-457d-83d1-ba006c8e0a64/content>
4. Кучинська О.П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 460 с.

References:

1. Buchkivska, L.V. (2013) Obmezhenia svobody osoby ta yii nedotorkannosti pid chas kryminalnoho provadzhenia: novyi kryminalno-protsesualnyi zakon z urakhuvanniam praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Limitation of human freedom and its instability due to excessive action: new criminal procedural laws with comparison of the practice of the European Court of Human Rights]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, issue 10, pp.153–158 [in Ukrainian].
2. Huzela, M. (2020) Problema zatorymannia yak zakhodu kryminalnoho protsesualnoho prymusu: zabezpechennia prav zatorymanoho v svitli st. 5 Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod ta praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. [The problem of detention as a result of criminal proceedings: ensuring the right to detention in the light of Art. 5 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: «Iurydychni nauky», 4 (28), pp. 238–245. DOI: 10.23939/law2020.28.238 [in Ukrainian].
3. Yefremova, I.O. (2021) Dotrymannia prav i svobod liudyny yak odyin iz holovnykh pryntsyviv diialnosti Natsionalnoi politysii Ukrainy. [The maintenance of human rights and freedoms as one of the main principles of the National Police of Ukraine]. *Problemy suchasnoi polityseistyky : tezy dop. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 28 kvit. 2021 r.)*, pp. 12-15. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bda4ada7-495f-457d-83d1-ba006c8e0a64/content> [in Ukrainian].
4. Kuchynska, O.P. (2013) Rol pryntsyviv kryminalnoho provadzhenia v mekhanizmi zabezpechennia prav yoho uchasykyv. [The role of the principles of criminal proceedings in the mechanism of ensuring the rights of its participants] *Doctor's thesis*: 12.00.09. Kyiv [in Ukrainian].